

A Balassa-kör házi poétája: Csatáry (Grósz) Lajos

Regényes élete valóban a Jókai-hősökére emlékeztet. Bíró Imre írja pompás kis korrajzában: „nem veredhetett rosszul ez a Grósz Lajos, ha zsidó létére kapitányságig vitte a szabadságharcban. Világos azonban sötét pontot tett a lázas és hős mondatok után, s Grósz Lajosnak menekülnie kellett. Kossuthékkal együtt Törökországba emigrált” (1). Ha fényképen szemügyre vesszük fanyűvő karjait, gránátos termetét, amikor 64 évesen is a székesfőváros bandériumának válogatott lovasai közé sorolták (2), elképzelhetjük, micsoda fizikuma lehetett előbb a szabadságharc, majd a hazai közegészségügy eme kivételes harcosának, aki a humorral sem állott „hadilábon”. Bizonyítékok rá alkalmi versei, melyekkel azokat a híres szombati találkozásokat, saját szavaival „sábeszöszszjeöveteket” megörökítette (3).

Grósz Lajos „Biharország” fővárosában, Nagyváradon született 1832. november 16-án. Apja a szemesz-dinasztia alapító Grósz Frigyes már akkor országos tekintélynek számított. Lajos fiát, aki 13 esztendővel fiatalabb Grósz Emil apjánál, már 15 éves korában maturátust szerzett a híres helyi gimnáziumban, s 1848-ban a bécsi orvosok között találjuk. Majd a bécsi barrikádon. Szinnyei szerint „a Hyrtl tanártól vezényelt században szolgált” (4), alig 16 évesen. Októberben Kossuth hívó szavára már a nagyvárad 27. honvédszázalaj puskaport szagolt katonája, Albert bátyja pedig az aldunai tábor törzsvorosa (5), így Grósz Frigyes két fiáért aggódhatott a szabadságharc alatt. A vakmerően romantikus gyermekkatona előbb a csúcsai ütközetben tűnt ki, amikor hadnaggyá léptették elő. Majd a Beszterce—Borgoprund-i csata után főhadnagy lett, 1849. júniusában pedig századosként vett részt a kemény erdélyi utóvédharcokban. Ifjúságom egyik kedvenc olvasmánya volt „A gyermekkapitány”. Farkas Emőd írta. Azóta sem találkoztam vele, pedig milyen szívesen újra olvasnám. Hőse akár Grósz Lajos is lehetett volna, mert az a kor termelte a gyermekkapitányokat.

Visszatérve a poéta lelkű ifjú Herkules valódi életére, 10 nappal a világozi fegyverletétel után a mehádiai hídnál könnyebben megsebesült, de hűségesen követte vezérlő csillagát, *Kossuthot*, Viddin felé. Török fenhatóság alatt már nem volt más választás, *Ziah* pasa felhívására a szultán szolgálatába lépett (6). A szerbiai Szarajevóban és a szíriai Damaszkuszban szolgált, a gyűlölt cár és császár ellenében. Tempora mutantur, az egykori ellenség adott menedéket a bujdosóknak. Grósz Lajos mindössze húszéves, amikor ilyen „prius-szal” amnesztiát kap a bécsi udvartól. Ő csempészte *Mazzini* leveleit Magyarországra, bár bebizonyítani nem tudták, félévig volt vizsgálati fogságban. A nagyvárad Grósz-familia egyre növekvő tekintélye révén a rebellis orvos 1852 végén végképp visszatérhetett a kaszárvaros híres egyetemére. A Habsburg-hatalom katonailag győzött, de erkölcsileg vereséget szenvedett, elég csak *Haynau* londoni „fogadtatására” hivatkoznunk. Hamar felismerték ezt Bécsben, ám itthon is, az előbb-utóbb időszerűvé váló kiegyezés kényszerét. Anélkül, hogy az emigrációban élő Kossuth szelleméhez hűtlenek lettek volna.

Grósz Lajosnak most már *Skoda*, *Hebra* és *Rokitansky* előtt kellett az elődeihez méltónak bizonyulnia. Sikerült is, mert 1855. decemberében „orvosi, sebésztudori, szülészeti s szemészeti mesteri oklevelet nyert” (7) a nagyváradiak nem csekély örömeire. Hiába volt azonban minden manuális szakmából oklevele, ez a herkulesi termetű fiatalember szakított a családi hagyományokkal, s nekivágott az elhanyagolt hazai közegészségügy irdatlan rengetegének. Ő volt az, aki Biharmegye főorvosaként (ezt az állást 1857—1868 között töltötte be) az 1863-ban újraindult Magyar Orvosok és Természetvizsgálók IX. Vándorgyűlésén, Pesten „Az államorvostannak fontosságáról” értekezett (8). Oly meggyőzően, hogy még ugyanezen esztendőben megjelentették az *Orvosi rendőrség* című könyvét. A könyv tartalma távolról sem „rendőri”, hanem 220 oldalon a hazai higiéné törvényes tervezete, s ez képezte az 1876-os XIV. számú közegészségügyi törvénycikk-gyűjtemény alapját (9). Grósz Lajosra a Balassa-kör már 1863-ban felfigyelt.

Korányi Frigyes pohárköszöntőjéből tudjuk, hogy az alkotmányos élet beálltával Balassa vezetése alatt megindultak a mozgalmak a közegészségügyi tanács létrehozására. „...Midőn... szóba jött, hogy nincs a tanácsnak jegyzője, azt mondta Balassa: ismerek egy igen jóra való embert: nem lakik itt, de fel kell hozni: Csatáry Lajos” (10). Közben harcos ifjúságára emlékezve felvette a Csatáry nevet, a Grósz úgys a szemészeknek volt „lefoglalva”. A Közegészségügyi Tanács megalakulásának évében (1868) tehát felkerült a fővárosba, ahol, miként Nagyváradon, a jogi akadémián előadta az „orvosi rendészetet.” 1870-ben a magyar kir. államvasutak főorvosává nevezték ki, a közlekedési egészségügy területén úttörő érdemeket szerzett, ő szervezte meg szülővárosában az első bábaiskolát. Indítványára állították fel kontinensünkön másodiknak a közegészségügyi tanszéket, melynek élére Markusovszky a zseniális Fodor Józsefet szemelte ki (11), a szerény indítvány nagyszerű következményeit talán szükségtelen taglalnunk.

Nincs abban semmi ellentmondás, hogy a Kossuthért haláláig ragaszkodó Csatáry Lajos egyike Biharban a Deák-párt megszervezőinek.

A Balassa-kör a nagy sebész halála után, „Markusovszky Társaság” néven fejtette ki áldásos ténykedését, s miként Grósz Emil is utal rá önéletrajzában (12), e társaság poétája volt Csatáry Lajos. Nem szívesen polemizált, de az eléje dobott kesztyűt hamar felvette. Az *Egyetértés* című lapban pl. *Schächter* Miksa az orvosi kamarával kapcsolatban pont az egyet-nem-értését fejtette ki, azaz *Schächter* a kamara mellett, Csatáry pedig a kamara ellen foglalt állást. Az „ős vitéz” a következőkben összegezte véleményét: „Most, midőn az egészségügyi reform küszöbén állunk, midőn kilátások vannak arra, hogy az egészségügy államosítása folytán annak kezelői és intézői is megfelelőbb sorsban fognak részesülni, napoljuk el ezt a meddő kamaravitát és lássunk komolyabb dolgokhoz: ami pedig *Schächter* úrnak oktatását illeti, a *Szabadság* miként értelmezésére nézve, azokra csak annyit jegyzek meg, hogy én hazám szabadságáért

annak idején véretem ontottam és így legalább is annyi fogalmamnak kell arról lenni, mint Sch. úrnak, ki a kamarai szabadság mellett, csak tintát fogyaszt. Különben béke velünk." Nincs adatunk rá, hogy a lovagias ellenfél megharagudott volna.

Az 1885. évi első Országos Orvosi és Közegészségügyi Congressuson a „Vasúti és hajózási egészségügy” (13), a Millenniumi Közegészségi és Orvosügyi Kongresszuson a fertőző betegségek elhárításának ő volt a felkért szakreferense (14).

Legismertebbek és legelismertebbek a vasúti egészségügy terén kifejtett ténykedései (15), a legkevésbé ismert viszont a poeta Csatáry Lajos. A Millenniumi időknek megvoltak az asztaltársaságai, e kompániáknak pedig a házi poétái. Pl. a történész *Thallóczy* társaságának *Réthy* László, ismertebb nevén *Lówy Árpád*. No, trágárságban Csatáry soha nem akart versenyre kelni páratlanul népszerű költőtársával, ám ezek a sete-suta strófák, olykor szándékoltan botló verslábak, hüen tükrözik a jeles orvostársaság fehérasztali hangulatát.

Híres volt annak idején a *Szentkirályi*-utcában a „szérumülés”, amikor a kolozsvári belgyógyász *Purjesz* tanár sehogysem tartotta meggyőzőnek az ifj. Bókay János lószérummal végzett diftéria-ellenes eredményeit.

„Jancsi fel s alá sétálva
Replikáz a kis Purjesznek,
És helyesen commentálja,
Mi hasznos a betegeknek”...

„Erre a dékán is kiáll,
Jó barátunk, Hőgyes Endre,
Csatázóknak békét kínál,
Utasítván őket rendre”...

Őszintén szólva az öreg poeta se nagyon hitt a szérumterápiában, ám:

„Nincsen többé kopasz fej!
Minden baj gyógyítható
Coccus, streptococcus ellen
Szamár-szérum jól ható.”

Állapítja meg összegzésül nem csekély malíciával, a társaság azonban jót mulatott a verszetzen.

„Nagynevű Vilmosunk, hasmetszők királya”, akinek „Vénus hegye alatt sok dolga van itthon”, természetesen *Tauffer* Vilmos, a szenvedélyes utazó. Társa, Bókay Árpád északra is elkísérte, ahol:

„Eszkimó királynét kell megoperálni,
A ki ezt fényesen meg fogja hálálni,
Vilmosunknak híre ide is eljutott,
Az eszkimó gárda ő elébe futott. —
Fényesen sikerült az operáció
Követte ezt hamar a nagy donáció,
Két eleven czethal, három jeges medve,
S a kurta fenyőnek gyantás szagos nedve,

S a miért Árpádunk ügyesen assistált,
Jutalmul lakásának eszkimó nőt talált...”

Pohárköszöntőt írt Korányi Frigyes üdvözlésére:

„Frigyes barátunkra ismét süte a nap
És ha doktor helyett lett volna ő kispap,
Ma már pápa lenne, székelne Rómában,
Encyclicát írva az ős Vatikánban.”

Tollát „el nem kerülhette” a hazalátogató *Duka* Tivadar sem.

„Szombatosok dicsősége
Ma este gyarapodik,
Midőn jeles hazánkfia
Körében tartózkodik...”

Szívesen verselt francia nyelven is, ám azoknak csekélyebb a kortörténeti érdekességük.

Egyik tósztból egyértelműen kitűnik: Korányi Frigyes volt a legrégebbi és legjobban értő barátja. Aki „már mint fiatal ember, híret hallotta egy igen jeles tanulónak, ez Csatáry Lajos volt. Azután, úgy hiszi 1849-ben találkoztak mint kiszolgált honvédek. Mikor aztán szóló Bécsbe került, mint operateur, meghívták egy vacsorára azzal, hogy ott egy kitűnő zongorázó lesz: ezt is Csatáry Lajosnak hívták. Később hallotta, hogy a török császárnak van egy igen híres alattvalója: ezt is Csatáry Lajosnak hívták” (16). Így nyilatkozott Korányi a pohárköszöntőben, aki azután cserébe megkapta: „Friderice, Morituri te salutant!”

Humoráért egyikük sem ment a szomszédba. Talán a fentiekből kitetszik, mily önfeledten tudtak tréfálkozni ezek a komoly orvostanárok, s általa mennyivel közelebb kerülnek hozzánk. Csatáry versei 1902-ben a *Vegyes művek* végéhez csatolva kötetben is megjelentek. A orvosok nem kis öröme, akik felbátorodván elkezdték szerkeszteni a könyvatos *Medikus Albumot*, ezt a cseppet sem finomkodó orvosi humorgyűjteményt, amely a klasszikus hazai kabaré bölcsőjében született, Budapesten.

IRODALOM: 1. *Bíró Imre*: Egy klinika nem halhat meg... Bp. 1964. 8. o. — 2. *Csatáry Lajos*: Vegyes művek Bp. 1902. a belső címloldal. 3. *Csatáry Lajos*: Vegyes művek Bp. 1902. 191. o. — 4. *Szinnyei*: Magyar írók élete és munkái II. kötet, Bp. 1893. 201. o. — 5. *Hegyesi Márton*: Bihar vármegye 1848—49-ben. Nagyvárad, 1885. 311. o. — 6. (4) — 7. (4) — 8. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók IX. Nagygyűlése. Pest, 1864. 80—119. o. — 9. *Chyzer Kornél*: Az egészségügyre vonatkozó törvények és rendeletek gyűjteménye 1854—1894. Bp. 1895. 68—96. o. — 10. *Csatáry Lajos*: Vegyes művek, Bp. 1902. 252—253. o. — 11. *Győry Tibor*: Az orvostudományi kar története 1770—1935. Bp. 1936. 622. o. — 12. *Grósz Emil*: Ötven év munkában, Bp. 1939. 140. o. — 13. *Müller Kálmán*: Az 1885 évi országos orvosi és közegészségügyi congressus tárgyalásai. Bp. 1885. 449—465. o. — 14. *Frank Odön*: A millenniumi közegészségügyi és orvosügyi kongresszus tárgyalásai. Bp. 1897. 374—380. o. — 15. *Csatáry Lajos*: A vasúti egészségügy kézi könyve. Bp. 1905. — 16. *Csatáry Lajos*: Vegyes művek, Bp. 1902. 252. o.

Szállási Árpád dr.